

OBICEIURILE AGRARE DIN MOLDOVA*

Ion CUCEU**

Cea de-a noua apariție editorială în Colecția *Ethnos*, coordonată de Profesorul Ion H. Ciubotaru, fondatorul Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei (AFMB), este încununarea unei investigații stăruitoare, de mai mulți ani, a distinsei cercetătoare din cadrul instituției de studiere și patrimonializare a folclorului, de la Iași, la zidirea căreia a contribuit, de la întemeiere până azi, cu un spirit de jertfă ce nu-i va putea fi niciodată răsplătit cum s-ar cuveni, doamna Silvia Ciubotaru.

Domnia sa a mai publicat două lucrări în această nouă serie, de largă și indubitabilă sinteză, anume: *Folclorul medical din Moldova. Tipologie și corpus de texte*, ediția a II-a (Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2005, 578 p.), care deschidea Colecția *Ethnos*, și *Obiceiuri nuptiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte* (Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2009, 780 p.), două monografii prin care erau magistral puse în circuitul științific documente etnoculturale din fondurile AFMB. Fiecare lucrare dintre acestea trei este alcătuită dintr-un amplu studiu monografic, câte o tipologie exemplară și un corpus de texte veritabil, unde avem de-a face nu doar cu câteva selecții sau antologii cu pretenții de corpus, cum ne-am obișnuit să vedem destul de des. La toate nivelele acestor exegeze, demersurile analitice și de repertorizare și tipologizare sunt însoțite de numeroase note, în text sau infrapaginale, și de referințe de aparat critic de final, care le disting în câmpul etnologiei actuale.

Precizăm de la început, această carte este una cu totul aparte în științele etnologice și în folcloristica românească, prin perspectiva pe care o deschide și prin răsunetul pe care sper să-l aibă în conștiința publică. Ea poartă un titlu simplu, nesofisticat, și cât se poate de exact, ce corespunde conținutului, și aduce, în cele nu mai puțin de 682 de pagini, un model de

* Silvia Ciubotaru, *Obiceiurile agrare din Moldova raportate la spațiul național*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2017, 682 p.

** Institutul Arhiva de Folclor a Academiei Române, Cluj-Napoca – România.

monografie extinsă asupra unei teme fundamentale, studiate în una din provinciile cultural-istorice semnificative ale României.

Cele patru părți ale acestei atât de mari și de puțin obișnuite lucrări dau cititorului, de la început, tabloul unui elaborat științific mai greu de parcurs și de asimilat, deosebit de complex, de care te apropii cu dificultate sau chiar cu rețineră, amânând mereu lectura pentru mai târziu. Dar, privind mai îndeaproape și mai în profunzime construcția cărții, când te-ai întors și de la Cuprins, observi că totul e, de fapt, așezat și perfect rânduie științific.

După *Cuvânt înainte*, autoarea intră frontal în dezbateră monografică a problematicii printr-un prim capitol, intitulat simplu *Introducere* (p. 7-54), de aproape 50 de pagini, într-o structurare originală ce acoperă ademenitor și argumentativ aspecte privind necesitatea și finalitatea întregii lucrări, cu subcapitole atractiv intitulate: „Ce spun izvoarele istorice?”, „Pământul, ogorul”, „La câmpul durat/ La mărul rotat”, „Hotare, haturi, bouri, stâlpiri”, „Ordalia și blestemul pământului”, „Hotarnicii”, „Bântuitele haturi”, titluri care, chiar dacă par de narațiune istorică sau de ficțiune literară, familiarizează repede și eficient cu aspectele tematice pe care le ridică autoarea în celelalte trei capitole ale primei părți din carte: *Orizonturi etnologice* (p. 55-134), *Incursiuni mitologice* (p. 135-194) și *Retrospectivă bibliografică* (p. 195-234), toate acestea patru, împreună, constituindu-se în prima noastră certă și avizată sinteză asupra temei etnologice abordate.

Așadar, observăm cum studiul monografic propriu-zis, din prima parte a cărții (p. 7-234), debutează prin pagini menite mai întâi să circumscrie istoric ce pas uriaș a însemnat pentru omenire apariția și dezvoltarea cultivării plantelor, apoi să marcheze ivirea acelei „solidarități mistice între om și vegetație”, de care vorbea Mircea Eliade, scrutând, printr-o doctă incursiune în mărturiile străvechi, precreștine, reinterpretate de creștinismul popular, întreg procesul istoric de sedentarizare a așezărilor umane adus de practicarea agriculturii, a plugăritului, de la vechii evrei, pe toată preistoria și istoria omenirii.

Punându-și întrebarea tulburătoare *Ce spun izvoarele istorice?*, autoarea monografiei urmărește, sintetizator, evoluția îndeletnicirii tradiționale „de la protoagricultura realizată cu sapa [...] la agricultura bazată pe folosirea plugului și pe însămânțări” la geto-daci și la alte triburi de origine tracă.

Doamna Silvia Ciubotaru își fundamentează demersurile pe descoperirile arheologilor și istoricilor care au documentat continuitatea certă a „romanismului agricol al Daciei și al Moesiei Inferioare [ce] a rezistat de-a lungul întregului ev mediu până în zilele noastre” (Vasile Pârvan). Sunt scrise aici dense pagini de etnoarheologie și etnoistorie, apelându-se când la arheologii și istoricii de reală substanță, cum ar fi Dan Gh. Teodor, Vasile Neamțu, Victor Spinei, Ioan Caproșu, Alexandru Gonța, Dumitru Ciurea, Gheorghe I. Brătianu, când la etnologi și sociologi cunoscuți ca Petru Caraman, Ion Chelcea, Henri H. Stahl sau Traian Herseni. În documentarea sa etnohistorică, autoarea epuizează pur și simplu surse de mărturii istorice complete precum: *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova, Documente privitoare la istoria orașului Iași, Călători străini despre Țările Române* și altele de acest fel, pentru a substanțializa și anima paginile de ritologie și istorie spirituală a agriculturii în spațiul etnocultural al României răsăritene, luat în întregul său.

Răspunsuri la marea și incitanta întrebare sunt căutate și vin, firesc, în subcapitolele și paragrafele următoare, și din partea unor autori străini de sinteze istorice și etnologice (Jacques Le Goff, Gaston Bachelard, Gustave Gotz, James G. Frazer, Maurice Delafosse, Fustel de Coulanges), dar cu prisosință din lecturărilor atent fișate ale contribuțiilor etnologiei, folcloristicii, sociologiei rurale, ale unor texte folclorice de pe întreg cuprinsul țării sau și de literatură cultă universală și românească, toate având ca rezultat această perspectivare interdisciplinară absolut necesară a studiului.

Aceeași preocupare de abordare interdisciplinară profundă e continuată și se rafinează în capitolul al doilea al studiului monografic, pe care doamna Silvia Ciubotaru l-a intitulat *Orizonturi etnologice*. E suficientă, astfel, o privire asupra celor 779 de referințe din aparatul critic infrapaginal, de o varietate tematică și domenală de-a dreptul deconcertantă, prin care vechi sau recente lecturi sunt chemate, prin citate sever controlate filologic și dispuse în pagina de analiză, spre a sublinia că numai în acest mod se poate fundamenta și reliefa o prezență masivă, copleșitoare, o predominare categorică a elementelor de cultură agrară în toate sferele vieții rurale, cotidiene sau festive, în credințe și practici, în reprezentări, în texte rituale, în narațiuni, în proverbe etc.

Dedicându-se, mai întâi, analizării și explicării etnologice succesive a marilor probleme ale îndeletnicirii, autoarea are în vedere, înainte de orice, stratul obiectual-material: „A. Uneltele agricole” propriu-zise (plugul, sapa, grapa, secera, coasa, cremenea sau dicania,

tăvălugul, vânturătoarea, ciurul), căutându-le reflectările în imaginarul țărănesc, în „limba veche și înțeleaptă” a textelor folclorice, în expresii paremiologice, în consemnări istorice, folclorice și literare. După acest demers recuperator-restitutiv, același imaginar difuz e analizat prin prisma mărturiilor unei tehnici agrare arhaice precum „B. Treieratul cu cai”, apoi prin aceea a morăritului, „C. Sub zodia morilor”, sau în determinarea rolului pâinii în ritualuri, „D. Pâinea, colacii”. Paragrafe întregi din acest subcapitol al cărții, cum ar fi: „Pâinea în context marital”, „Pâinea-legământ”, „Pâinea Crăciunului”, de o frumusețe și eleganță a scriiturii de-a dreptul „literare”, se constituie în condensate articole-voci de viitoare Enciclopedie a vieții agrare. Tot astfel, subcapitolul „E. Trăgătorii cu coarne poleite” aduce analize etnologice de aceeași profunzime cu paginile din *Introducere* și poartă, comparativ, prin toată istoria agriculturii, de la vestigiile preistorice studiate de Marija Gimbutas, prin Antichitate, în Evul Mediu, în modernitatea timpurie și târzie. Și aici, unde referințele devin uneori prevalent etnologice și folclorice, dar cu frecvente și exacte raportări la studii de sinteză istorică, de istoria artelor, de etnologie comparată, de antropologie culturală și de istoria gândirii religioase, a culturii și civilizației, de drept cutumiar, discursul științific rămâne mereu ascendent și atractiv, de o limezime și claritate certe, în pofida dozajului referențial maxim, dar mai ales a diversității surselor la care autoarea apelează cu o impresionantă familiaritate și înstăpânire asupra bibliografiei.

Avem aici pagini la fel de condensate de enciclopedie, admirabil elaborate, pe care nu le-ar fi putut scrie decât o cercetătoare de vocație, ce și-a închinat, în prealabil, luni și ani de zilnice și mari eforturi de adunare și rânduire a celor mai mărunte și mai variate date și informații, înainte de a le așeza în paginile interpretative proprii, pentru ca, astfel, să poată atinge, în multe rânduri, nivele valorice superioare, amintind, fără dubiu, de pagini din lucrările lui Petru Caraman sau Ovidiu Bârlea. Apar și paragrafe de eseism superior: „Morarul malefic”, „Colacii Sfântului Vasile”, „Crăciunea și Dalba jupâneasă”, ce ascund literatul de taină ce s-a neglijat. Interpretarea faptului de cultură orală se înscrie, aproape de fiecare dată, în trepte, de la datele etnografice din arealul monografiat, prin raportări la spațiul etnocultural al românității, cu deschideri spre acela al romanității europene, totdeauna, însă, cu trimiteri la cercetări etnologice și antropologice mai noi (Paul H. Stahl, Marianne Mesnil și Renaud Zeebroek).

Incursiunile mitologice, din cel de-al treilea capitol monografic (p. 135-194), debutează și se desfășoară la fel de larg comparativist și interdisciplinar, materialele fiind parcă și mai adânc analizate, etnomitologic, ritologic, logic și filologic, decât în cel anterior, încă din prima incursiune: „A. Mituri pluviale românești în context universal” (p. 135-154), pătrunzând în fascinanta lume mito-religioasă populată de „balauri, nori, divinități ale furtunii, solomonari, sfinți și eroi dracontoctoni”.

Atingând uneori exemplaritatea demersului interpretativ, în cea de-a doua secțiune a capitolului „B. Mitologia Plugușorului”, analiza e distribuită în zece subcapitole, unul mai captivant decât celălalt: „Cei trei cai”, „Vânătoarea rituală”, „Vătaful cerului”, „Faurul cel negru”, „Baba grâului”, „Iepurele grâului”, „Comprimarea timpului”, „Binecuvântare sau blestem”, „Plugușorul și descântecele”, „Plugarul și păstorul”. Autoarea cărții dezvăluie treptat un univers mito-religios bine păstrat, de o bogăție și varietate extraordinare. De aici, fire nevăzute deschid demonstrația științifică spre capitole sau subcapitole din părțile a doua și a treia din cartea Silviei Ciubotaru, anume din *Tipologia obiceiurilor agrare* (p. 235-392) și din *Corpusul de texte* (p. 393-574).

Fiecare din aceste două capitole ale studiului monografic propriu-zis, *Orizonturi etnologice* și *Incursiuni mitologice*, sunt gândite și orânduite sistemic, în subcapitole și paragrafe cu titluri la fel de inspirat denumite, dar comprehensiv științifice, precum cele câteva, luate la întâmplare: „Sub zodia morilor”, „Pâinea, colacii”, „Mituri pluviale românești”, „Mitologia Plugușorului”, „Vătaful cerului”, „Faurul cel negru”, „Baba grâului”, „Iepurele grâului”, „Plugușorul și descântecele”, „Plugarul și păstorul”, căroră cunoscătorul problematicii e îmboldit să le caute imediat „ilustrările” în paginile *Tipologiei* sau în textele de o tulburătoare vechime și frumusețe din *Corpus*.

Retrospectiva bibliografică aduce, în cele 40 de pagini, o evaluare critică aproape completă a stadiului la care a ajuns cercetarea și cunoașterea credințelor, riturilor și ritualurilor agrare în etnologia noastră. Acest capitol, fixat aici nu la începutul demersului analitic-interpretativ, ca în monografiile anterioare publicate de Silvia Ciubotaru, ci la sfârșitul acestuia, dă seama, critic și concis, de sărăcia relativă a demersurilor similare de până acum, circumscrie puținătatea și șubrezenia „stadiului actual” al cunoașterii în raport cu însemnătatea temei pentru moștenirea cultural-istorică a poporului român, dar, indirect, reliefează valoarea acestei dintâi sinteze, aceea de piatră de hotar pentru studierea celui mai larg domeniu al culturii tradiționale a românilor.

Și partea a II-a a cărții, *Tipologia obiceiurilor agrare*, întinsă pe mai puține pagini decât prima, mai precis, de la 235 la 392, lasă, la prima vedere, impresia de text științific „greu”, de o aparentă stufozitate, dincolo de care, însă, se constată, ca și în cărțile „clasicului” Petru Caraman, o ordine judicioasă și o desfășurare strânsă a demersului analitic-sistematizator, cu preocuparea stăruitoare de a nu eluda absolut nici un aspect semnificativ. Sunt, astfel, rând pe rând, descrise și repertorizate tipologic, într-o primă secțiune I. *Obiceiuri legate de cultivarea pământului*, unde autoarea indexează și ordonează descrieri etnografice, practici empirice, credințe și rituri privitoare la: „I. A. Aratul și semănatul”, „I. B. Riturile de fertilitate și de ploaie”, „I. C. Prășitul”, „I. D. Secerișul”, „I. E. Obiceiuri legate de pomicultură” și „I. F. Rodul pământului”. Astfel, în prezentarea analitică și funcțional-tipologică a riturilor de fertilitate și de ploaie, materialele de teren sunt de o bogăție și diversitate neașteptate: patru subtipuri ale Paparudei (după vârsta actanților), plus variantele influențate de Caloian, apoi Caloianul din zonele etnografice sudice, practicile privind Mama Ploii (Moașa Ploii, Mama Ploilor, Ploaia, Ploiața, Păpușa Ploii, Mama Secetei, Seceta, Păpușa, cu mai multe nume feminine), procesiunile religioase, mesele pentru ploaie etc.

Extrem de interesante sunt aici și informațiile etnografice despre ființe demonice/mitice, care stăpânesc ploile, ca: Solomonarii, Îmblânzitorii de balauri și alți vrăjitori „pe cumpene”, pagini prin care se îmbogățește repertorial fiecare credință sau reprezentare mitică anterior cunoscută sau descrisă. De o neașteptată bogăție și însemnătate documentară sunt și materialele etnografice despre seceriș și practicile europene ale „ultimelor spice”.

Secțiunea următoare a *Tipologiei (II. Calendarul agro-pastoral)*, apare, de asemenea, cu paragrafe distincte și mai interesante referitoare la ciclul sărbătorilor religioase: *Crăciunul, Anul Nou, Boboteaza*, cuprinse în „Cele douăsprezece zile dintre ani”, cu vastul cortegiu de manifestări ritual-ceremoniale, apoi la „II. C. Sărbătorile pregătitoare ale anului agrar”, „II. D. Sărbătorile primăverii”, cu cele mai numeroase și mai viguroase manifestări de ritologie și mitologie agrară, „II. E. Sărbătorile verii și ale toamnei”. La aceste indexări se mai adaugă alte două, extrem de importante subcapitole: „II. F. Demoni vegetaționali” și „II. G. Jocuri de copii”. Extensia neașteptată a paginilor acestei secțiuni, dar în special neobișnuita varietate și fascinantă expresivitate a mărturiilor etnografice, rânduie tipologic în paginile 270-357, dau seamă de dimensiunea majoră a sărbătoreșcului agrar în Moldova.

Dar în fiecare din aceste subcapitole apar subdivizări atent marcate în cuprins, ca în clasificarea zecimală din biblioteconomie, lăsându-se loc și pentru noile descoperiri de informație. De exemplu, indexând sub II. D. h. *Sfântul Gheorghe*, patru practici rituale: Deștelenirea ogorului, Brazdele verzi, Urzicatul și Cântăritul ritual, autoarea e convinsă că, legate de aceeași sărbătoare populară, ar putea să apară și alte rituri.

Cea de-a treia secțiune a tipologiei, *III. Mijloace tehnice agrare*, indexează date pure de cultură materială referitoare la „III. A. Unelte”, „III. B. Mijloace de transport”, „III. C. Construcții de păstrat recolta” și „III. D. Unități de măsură”, pe care Silvia Ciubotaru nu le-a lăsat neexplorate. Paginile consacrate demonilor vegetaționali Muma Pădurii, Joimărița, Marțolea vin să completeze, exemplificând, comentariile substanțiale din *Incursiuni mitologice*, aplicate asupra acestor ființe mitice/demonice pedepsitoare, prin menționarea credințelor, reprezentărilor și a unor condensate motive narrative, cu multă grijă reproduse și întotdeauna localizate. De altfel, între capitolele monografice propriu-zise și cele din *Tipologie* se pot constata numeroase astfel de continuități în conținut, menite, în fiecare caz în parte, unor aprofundări ale interpretării analitice inițiale.

Contribuția creatoare distinctă a Silviei Ciubotaru ne întâmpină tocmai aici, cu prisosință în subsecțiunile dedicate *Colindatului* (II. B. b., p. 276-282), practicilor ritual-magice de *Anul Nou* (II. B. c., p. 283-287), dar în special *Uraturii* (II. B. d., p. 287-294) și *Orației Plugușorului* (II. B. e, p. 294-307), unde repertoriizarea tipologică e coborâtă adânc, la nivelul motivelor-imagini din textele ritual-ceremoniale, dar consecvent și al credințelor, reprezentărilor și riturilor de bază din structura fiecărui obicei, a fiecărei practici cu semnificație augurală. Motivelor-formulă constitutive din *Orația Plugușorului* li se configurează, între paginile 295-307, întâiul nostru catalog, prin segmentarea riguroasă a variantelor rezultate din anchetele indirectă și directă în spațiul etnocultural al Moldovei de dincoace de Prut. Fiecărui tip sau subtip motivic, autoarea cărții i-a dat un titlu definitoriu: *Pornirea urătorilor*, *Lauda curților*, *Afară-i vară*, *primăvară*, *Locul de arat*, *Plugul*, *Semănatul*, *Portretul faurului*, *Bătrâna grâului*, *Aria*, *Fuga morii*, *Măcinatul*, *Cernutul*, *Plata urătorilor* etc., încât, în tiparul stabilit astfel, motivele-formulă din același tip sau subtip se grupează și subgrupează deosebit de ușor, catalogarea scoțând la lumină elementele constante de la baza variantelor orației Plugușorului, și, odată cu acestea, deschizând

perspective noi studierii complexe a acestor texte ritual-ceremoniale. Sunt identificate de autoare 55 de tipuri ale motiv-indexului, iar în ultimul, al 56-lea, se consemnează formulele uzitate ca refrene, pe care le rostesc, dialogat, urătorul și grupul de însoțitori, hăitorii. În anumite tipuri motivice variația e mai redusă decât în altele, stabilitatea fiind, probabil, semn de pietrificare timpurie, dar și de îndelungată șlefuire în procesul creator și de circulație. Riturile și formulele orale la „Descolindări” sunt reproduse în continuarea acestui motiv-index, ca și textele ceremoniale versificate la Sorcovă și Semănat.

Partea a III-a, *Corpusul de texte*, cuprinde întregul repertoriu de materiale ritual-ceremoniale existente la AFMB, inclusiv pe cele din Fondul „Petru Caraman”, rânduit funcțional-tematic în opt mari capitole: „Incantații”, 10 variante; „Paparude”, 7 variante; „Caloieni”, 26 variante; „Descânțece”, 11 variante; „Colinde”, 25 variante; „Plugușoare”, 55 variante; „Urări pozitive la plugușor”, 8 variante; „Semănatul și sorcova”, 19 variante. În total, lucrarea doamnei Ciubotaru adună 221 documente etnoculturale, însoțite de casetele cu date de identitate complete, la sfârșitul lor.

Așa după cum suntem avertizați în *Cuvânt înainte*, „Textele din *corpus*, reunind 221 de colinde, descânțece, incantații și urături, sunt însoțite de fișele complementare, cu specificarea localității de proveniență, a județului de unde au fost înregistrate, a numărului de pe banda magnetică, a numelor informatorilor, a anului când s-a făcut cercetarea, precum și a inițialelor culegătorilor. Cea mai mare parte a pieselor folclorice s-a transcris de pe suporturi magnetice, respectându-se întocmai pronunția subiecților chestionați, fără ca particularitățile fonetice să fie marcate prin semne diacritice” (p. 6).

Lecturarea textelor acestui *Corpus* (p. 393-574), îngrijit dispuse pe două coloane și numerotate, indică aceleași ambițioase opțiuni: asigurarea deplinei valorizări a materialelor inedite din AFMB și a unui spirit științific responsabilizat de acuratețea, de acribia reproducerii textelor, cu marcarea refrenelor, a repetării versurilor, consemnarea atentă a elementelor de oralitate, a intervențiilor de grup ale urătorilor.

Majoritatea colindelor cuprinse în *Corpus* sunt indexate după Catalogul Monicăi Brătulescu, doar 5 variante rămânând „netipologizate și contaminate”. Se vede limpede că, pe lângă materialele excerptate din răspunsurile corespondenților (vezi indicația *Anexă- chestionar*, din casetele tehnice), variantele importante provin din ancheta directă, anume din transcrieri după înregistrările pe bandă magnetică, sau sunt reproduse

după notații ale cercetătorilor din „caietele de teren”. Nu s-au neglijat documentele Fondului „Petru Caraman”, cu trimiteri la diverse cote din *Dosarul Colindatul*, la pagini precise. Desigur, la o nouă ediție, autoarea va putea extinde documentația, folosindu-se și de *Corpusul răspunsurilor la chestionarele Ion Mușlea*, dar și de materialele folclorice publicate de-a lungul vremii, astfel dublându-se, probabil, numărul de variante atestate în arealul etnocultural studiat și monografiat.

După ce am citit și recitit paginile excelentului *Corpus* alcătuit de Silvia Ciubotaru, mi-am reamintit de intuiția profesorului nostru, al amândurora, Dumitru Pop, care scria, încă din 1989, subliniind importanța *Plugușorului*, pe care-l raporta la *Miorița*: „Dacă din punct de vedere estetic, textul *Plugușorului* nu este comparabil cu cel al *Mioriței* și dacă nu conține sugestiile filosofice ale acesteia cu privire la concepția populară românească despre viață și despre moarte [...] el este, în orice caz, comparabil cu textul *Mioriței* în ceea ce privește bogăția fondului său folcloric și capacitatea de a dezvălui aspecte importante ale modului de viață al înaintașilor noștri, ale concepțiilor arhaice care l-au însoțit prin veacuri, unele coborând până la obârșiile noastre și chiar dincolo de acestea”. Cartea aceasta a doctorandei sale l-ar fi încântat, cu siguranță, pe Dumitru Pop, cum l-au bucurat întotdeauna lucrările foștilor săi doctoranzi, și am convingerea că ar fi scris despre ea cu mândrie și deplină admirație pentru această realizare deosebită și pentru Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei.

Și ultima parte a cărții, a patra, aceea ce e numită, de obicei, *Aparatul critic* (p. 575-635), compusă dintr-o amplă, aproape exhaustivă *Bibliografie* (străină și românească), dintr-un *Indice de localități*, un *Indice de subiecți chestionați*, un extrem de util *Indice de autori* și un amănunțit *Indice tematic*, de asemenea, cu trimiteri în text, toate poartă însemnele exemplarității. Din acest aparat critic al cărții nu puteau să lipsească rezumatele în franceză și engleză (p. 637-655) și setul de 32 de *Ilustrații* edificatoare, precum nici analiticul *Cuprins*, atât de necesar în această adevărată enciclopedie.

Cum se întrevede din amplul ei *Cuprins* de final (p. 675-681), lucrarea monumentală a doamnei Silvia Ciubotaru reprezintă nu numai prima monografie asupra credințelor, riturilor și ritualurilor agrare din Moldova, dar, poate, și întâiul nostru tratat de ritologie și mitologie agrară, atingându-se, așadar, ținte mai însemnate decât se afirmă, cu modestie, în finalul *Cuvântului înainte* al autoarei: „Tipologiile folclorice și corpusurile de texte, ajunse la cel de-al cincilea volum

(altele două fiind într-un avansat stadiu de elaborare), propun cercetări monografice asupra temelor abordate cu o largă situație a fenomenelor respective în context național și cu raportări la realități similare de pe alte meleaguri” (p. 6). Căci, într-adevăr, prin atari demersuri de o neobișnuită anvergură și angajare, întreprinse la AFMB, ni s-au pus în față monografiile tematice, însoțite de tipologii și corpusuri de texte, o categorie de lucrări speciale prin care s-a atins pragul modelului de valorificare a materialelor etnografico-folclorice prelevate prin corespondenții AFMB, în urma celei mai complexe anchete etnologice indirecte, adâncite, ulterior, prin amănunțite investigații de teren specializate, în rețeaua de localități stabilită de Ion H. Ciubotaru. Dar, vom adăuga îndată, că în cinci apariții ale Colecției (trei ale Silviei Ciubotaru, una a Adinei Hulubaș, alta a coordonatorului publicației seriale), dar și în lucrarea *Ouăle de Paști la români* (2012) s-au configurat viziuni interpretative moderne, de inestimabilă însemnătate istorică asupra civilizației și culturii rurale din această etnoregiune importantă a României, de fapt sinteze de cel mai mare interes național asupra temelor cercetate.

Nu putem trece cu vederea nici faptul că, prin această carte, Silvia Ciubotaru reușește o performanță unică: să pună definitiv capăt unei vechi dispute în jurul ideii recurente privind așa-zisa „preponderență pastorală” a culturii noastre tradiționale, prejudecată care a fost, cum bine știm, „speculată” în teze istorice tot atât de obsesive și îndărătnice, precum ideea „pastoralismului” culturii populare românești.

Pentru cei care îi cunosc opera științifică, dar n-au conștientizat încă deplin stăruința, consecvența și rezultatele dobândite în abordarea unor probleme mari ale etnologiei noastre, ar trebui să reamintim că, încă din primul deceniu de activitate, cercetătoarea a intuit și identificat această „pată albă” din studiile de specialitate de la noi, atunci când a avut curajul să afirme că riturile, credințele și ritualurile agrare, mitologia lor, ar constitui „o dominantă a culturii populare din Moldova” și când anunța, indirect, marea investigație ce urma să vină, pe care o avem acum în față.

Reamintesc faptul că autorii aceluși remarcabil studiu din 1983-1984 deschideau cel puțin trei piste noi cercetării obiceiurilor agrare la români: investigarea semnificațiilor agrare ale practicilor ritual-magice augurale dintre Crăciun și Bobotează, exegeza aprofundată a orațiilor Plugușorului, cercetarea ritualurilor pluviale

străvechi în Moldova istorică în corelație cu credințele legate de Solomonari, impulsionând apariția unor lucrări semnate de Alexandru Popescu, Dumitru Pop, Ion Cuceu și Maria Cuceu, Nicolae Bot, Vasile Adăscăliței. Mai mult decât atât, atunci s-au intensificat, după câte se pare, anchetele directe ieșene în studierea acestei teme, ale căror rezultate, voi sublinia, abia acum se văd, în acest opus încununător, cu toate determinările aceluși inspirat titlu de acum 35 de ani: *Obiceiurile agrare – o dominantă a culturii populare din Moldova*.

Nu știu ce proiecte urmează să fie finalizate prin Colecția Ethnos de la Iași, afară de tomul anunțat privitor la *Arhitectura țărănească din Moldova*, dar o sinteză asupra *Plugușorului* în aria relevantă pentru versiunea cea mai dezvoltată a ritualului s-ar putea aștepta, fapt pentru care ne și grăbim, la Cluj, cu publicarea răspunsurilor la chestionarele lui Ion Mușlea.

Poate de aceea ar trebui să mai spun aici că lucrarea excepțională pe care o recenzăm ar necesita, cât mai degrabă, o traducere integrală într-o limbă de circulație universală, așa cum ar fi meritat, mai demult, exemplarul studiului *Dealul Mohului* al lui Ion Ionică, dedicat cântecelor rituale de seceriș, cele două cărți, despre colindat și descolindat, ale marelui Petru Caraman, sinteza antropologică *Primitivii* a lui Nicolae Petrescu, excepționalele monografii dedicate unor teme epice și/sau de colind ale lui Ion Taloș, dar, în mod cu totul special, sinteza etnologică *Obiceiuri funebre din Moldova în context național* a coordonatorului colecției științifice ieșene *Ethnos*.

Într-o serie de recenzii și în articole anterioare am mai arătat cât de importantă a fost, pentru cercetarea etnologică și folclorică românească, întemeierea Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei, în urmă cu o jumătate de secol, prin efortul colectivului coordonat de Ion H. Ciubotaru. Chiar primei autoevaluări, din 1980, pe care a făcut-o acesta asupra propriei inițiative, i s-a făcut loc în paginile celui dintâi tom al noii serii a „Anuarului de Folclor” de la Cluj-Napoca, unde autorul *Chestionarului general etnografic și folcloric* expunea pe larg ce aducea nou ancheta lansată la Iași și care erau așteptările în privința rezultatelor.

Am salutat în „Anuarul Arhivei de Folclor” aproape toate volumele din seria ieșeană *Caietele Arhivei de Folclor* și ne-a entuziasmat sincer tot ce s-a înfăptuit, în timp, la Iași, pentru cunoașterea etnografică a Moldovei și pentru restituția integrală a operei lui Petru Caraman, în ambele direcții aportul doamnei Silvia Ciubotaru fiind unul cu totul dăruit, competent, profesionalizat. Cu toate acestea,

acum cred că a sosit timpul unor reevaluări atente și unei recunoașteri publice a caracterului unic al construcției instituționale de pe lângă Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” și, totodată, a valorii publicațiilor etnologilor ieșeni. Arhiva de Folclor din Iași ar fi putut beneficia, cu mai mult sprijin oficial, de un statut autonom, similar cu al celei clujene, acela de arhivă-institut, pe care îl merita, încă dinainte de 1990, când se constatare că gol imens acoperea acțiunea îndrăzneță a acestor vrednici discipoli ai lui Petru Caraman. Încă din prima serie de volume publicate, în anii '80, se întvedeau marile monografii din Colecția *Ethnos* ale profesorului Ion H. Ciubotaru. Ce a putut însemna și ce rol istoric îndeplinește această a treia arhivă de folclor a țării s-a văzut din ce în ce mai bine, mai ales că era una modern gândită și clădită interior. După apariția și publicațiile ei se dovedise clar că numai asemenea institute promovează, sistematizează și valorifică superior imensa informație acumulată în ultimele două veacuri de cercetări folclorico-etnografice.

Ajuns, după 1990, și profesor titular de etnologie la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Ion H. Ciubotaru a descoperit, printre studenții săi, talente pentru cercetarea științifică a culturii tradiționale și a avut ideea unui mare proiect de cercetare „transfrontalieră”, *Tezaurul etnocultural al Moldovei*. Dar inhibiții politice, inerții și obstacole de tot felul au condus la abandonarea acestuia și de o parte și de alta a Prutului. Pierderea a fost imensă, căci realizându-l sub direcția sa se puteau pune în circuit științific materialele inedite de la Chișinău, București și Cluj, precum și cele din publicații „inaccesibile” sub comunism, într-un corpus regional cu atât mai necesar cu cât, între timp, forțele de cercetare din Republica Moldova au fost pur și simplu risipite după promițătoarea înființare a unui Institut de Etnografie și Folclor în anii '90. Dar, n-a fost să fie!

La Arhiva de Folclor a Academiei Române din Cluj-Napoca (AFAR) am început cercetările asupra obiceiurilor agrare, în 1976, după încheierea, într-o primă redacție, a tezei mele de doctorat. Eram preocupati, împreună cu Maria Cuceu, „de adunarea și sistematizarea întregului material documentar referitor la câteva ritualuri agrare: *Caloianul, Sângeorzul sau Bloaja, Paparuda, Cununa secerii, Plugușorul*, în vederea alcătuirii unor tipologii și corpusuri de texte rituale [și] încercam să schițăm... profilul viitoarelor lucrări și să formulăm, bazându-ne pe o experiență acumulată, principiile tipologizării informației” (în „Anuarul de Folclor”, nr. V-VII (1984-1986), p. 281-282). După câțiva ani de căutări și

despoieri de manuscrise în arhiva clujeană, ne-am dat seama de dificultățile lucrărilor, cauzate de imensitatea documentației din fondurile existente și am decis să excerptăm mai întâi doar informațiile privind ritualurile *Sângerorzul* sau *Bloaja* și *Paparuda*, pregătindu-le pentru publicare, pentru celelalte obiceiuri continuând investigația în publicații și în celelalte două arhive naționale, din București și de la Iași.

Mărturisesc că Arhiva de Folclor a Moldovei și Bucovinei m-a copleșit prin amplitudinea, ordinea și rigoarea muncii de sistematizare și clasificare „la amănunt” a răspunsurilor la Chestionarul Ion H. Ciubotaru, nu mai puțin prin anvergura proiectului anchetei directe, ce o dubla pe prima. După un prim deceniu de activitate, Ion H. Ciubotaru lansase seria *Caietele Arhivei de Folclor* și publica, împreună cu autoarea acestei mari sinteze, în „Anuarul de Lingvistică și Istorie Literară din Iași” (tom XXIX, p. 107-132), acel studiu remarcabil, la care m-am referit.

Nu numai acest studiu publicat la Iași, cât mai ales discuțiile de atunci cu autorii lui în jurul organizării și sistematizării materialelor din AFMB au fost un puternic imbold pentru cercetările clujene asupra aceleiași teme mari. Ca un efect de sinceră angajare necompetițională, cele două studii pe care le-am publicat la Cluj se înscriau în același demers înnoitor, orientat de ideea prealabilei „reconstrucții interne” a fondurilor documentare de la AFAR, având ca model recunoscut ceea ce văzusem, în toamna de neuitat a anului 1976, la Iași.

Așa s-a configurat proiectul edificării unui „corpus de arhivă” pentru riturile și ritualurile agrare românești, care trebuia să preceadă pe cel publicabil, gândit în etape succesive, al cărui principiu sistematic și tipologic a fost ilustrat, după zece ani, în volumul *Vechi obiceiuri agrare românești* (București, Editura Minerva, 1988), unde, însă, partea de corpus de texte a apărut în condiții nedemne, de-a dreptul umilitoare, pe care azi regretăm că le-am acceptat.

Ceea ce impresiona mai mult decât orice la AFMB și m-a copleșit sufletește era, pe de o parte, caracterul modern și deschis al dublei anchete, numărul mare de puncte investigate și totalitatea aspectelor de cultură ce fuseseră anchetate indirect, pe care urmau să le studieze pe teren cei patru cercetători, pe toată rețeaua, iar pe de altă parte, repertorierea și clasificarea de amănunt, pe probleme, a materialului documentar acumulat și păstrarea lui în cele 1200 de mape, ale unui fișier impresionant. Orice specialist își putea ușor da seama că zecile de mii de excerpte urmau să fie utilizate în viitoarele monografii,

scutind ulterior pe cercetătorii ieșeni de orice recurs la Răspunsurile la Chestionarul Ion H. Ciubotaru, la fondul înregistrărilor pe bandă magnetică sau la caietele de teren ale anchetatorilor direcți, afară de apelul pentru corecturi și colaționări. Ceva similar nu s-a mai putut vedea sau eu nu văzusem, până la acea dată, decât, la scară redusă, în cazul anchetei *Atlasului Lingvistic Român*, I și II (Sever Pop și Emil Petrovici), de la fostul Muzeu al Limbii Române din Cluj, dar și al excerptelor făcute, benedictin, de Ion Mușlea, după *Răspunsurile* la Chestionarul lingvistic al lui Hasdeu.

Față de sistemul de fișe cumulative al AFAR, care anticipase oarecum o asemenea sistematizare a excerptelor tematice din manuscrise, procedeul pus în operă la AFMB avantaja elaborarea marilor lucrări colective, fiind la un pas de începutul oricărui elaborat științific, dar nu putea fi lăsat la îndemâna oricui până la încheierea proiectului și, mai mult ca sigur, nici după aceea. Cu excerptele amănunțite din Răspunsurile la chestionarele Hasdeu, mergând până la copierea integrală a textelor folclorice, pe care Ion Mușlea intenționa să le lase în AFAR „pentru uzul cercetătorilor clujeni”, s-a întâmplat o nenorocire, când nu s-au mai întors după editarea *Tipologiei folclorului*, în 1970, nefiind returnate niciodată Clujului, așa cum se cuvenea. A fost necesară, pentru fiecare nou demers, o nouă extragere pe fișe a informației privitoare la credințele, riturile și ritualurile agrare, de această dată nu după originale, ci după copiile xerox realizate prin anii '70 și păstrate la institutul clujean de profil.

Se evidențiază, astfel, prin ceea ce se vedea la AFMB, încă o dată, că numai arhivele-institut autonome pot contribui major la progresele etnografiei și folcloristicii atât de dependente de surse documentar-științifice extinse, riguros construite. Dar cine să recunoască acest fapt?

De atunci, de când am intrat prima oară, în 1976, în acest edificiu științific ieșean, mi-am putut da seama de necesitatea istorică, de temeinicia și de durabilitatea actului fondator al acestei a treia arhivă-institut, la care trudeau prietenii noștri Ion H. Ciubotaru și Silvia Ciubotaru, împreună cu Lucia Cireș și Lucia Berdan. Nu trecuseră nici zece ani de la inițierea proiectului și mapele noii arhive etnografice și de folclor creșteau în urma despoierii răspunsurilor primite la Chestionarul lui Ion H. Ciubotaru, de la baza anchetei folclorice indirecte, cu cele peste 1200 de întrebări rânduite în nouă mari capitole.

Dar, și mai impresionantă, până la a o socoti greu realizabilă, era, de pe atunci, ideea dublării acestui prim demers, ce dădea doar „o

imagine de ansamblu asupra fenomenelor urmărite”, „printr-o anchetă folclorică directă pe o rețea de 528 de puncte (localități)”, stabilită pe criterii ce vizau, în concepția fondatorului de arhivă, „necesitatea acoperirii cât mai echilibrate a întregului spațiu” avut în vedere de cel ce a inițiat cu zece ani mai devreme investigația. „Rețeaua punctelor de anchetă este mai deasă în zonele puțin cercetate, include un număr corespunzător de localități bilingve și nu a ocolit satele suburbane”, scria Ion H. Ciubotaru în 1980, oferindu-ne primul raport științific, cu durată și obiectivele cercetărilor de teren directe, la care se angajaseră doar patru cercetători, ajutați sporadic de câțiva colaboratori externi, cu prezentarea principalelor secțiuni ale Arhivei, cu Lista completă a localităților ce urmau a fi investigate, cu modele de fișe tehnice tip (pe localități, pe materii, de informatori), cum nu se mai elaboraseră decât pentru construcțiile instituționale anterioare, datorate lui Constantin Brăiloiu (1928) și lui Ion Mușlea (1930).

Profunzimea analitică și extensia excerptelor din mapele arhivei ieșene, sarcinile individuale ale anchetatorilor direcți, atât de implicați în constituirea compartimentelor noi ale AFMB (fonoteca, fototeca, filmoteca, instrumentarul arhivistic), arătau clar destinația finală a demersurilor: edificarea unor „surse documentare absolut necesare oricărei cercetări viitoare asupra culturii populare din Moldova și Bucovina”; elaborarea de studii monografice, de corpusuri și atlase folclorico-etnografice zonale, punerea la dispoziția specialiștilor (folcloriști, etnografi, lingviști, istorici, sociologi) a acestui valoros fond patrimonial-cultural al României. M-a și stupefiat atunci „supărarea” unor cercetători din afara instituției ieșene care pretinseseră să li se dea „acces public” la mapele cu excerpte amănunțite ce tentau pe unii doctoranzi, gata să-și „împodobească” sintezele proprii cu părți dintr-o lucrare colectivă ce avea alte finalități, superioare, clare, dar mai îndepărtate.

Dar să ne întoarcem la analiza uneia din aceste ținte „îndepărtate” ale anchetelor de la AFMB. În cartea Silviei Ciubotaru observăm, practic, o dozare atentă a *întregii documentații inedite referitoare la temă* în cele patru părți ale lucrării, nemarcate în cuprins, dar care pot fi distinse, una de alta, cu toată logica strânsă ce le leagă împreună. Astfel, se constată monografierea remarcabilă a credințelor, reprezentărilor, riturilor și ritualurilor agrare din Moldova, pe care autoarea le privește și interpretează în context etnocultural național, dar și comparativ în spațiul romanic occidental și în cel sud-est european.

Aici se includ, în primul rând, capitolele acelei dintâi părți a lucrării: *Introducere*, *Orizonturi etnologice*, *Incursiuni mitologice* și *Retrospectivă bibliografică*. Autoarea procedează, ca și în celelalte cărți ale Domniei sale, la o repertoriare analitică de nebănuită completitudine și o indexare tematico-tipologică ce merge, dincolo de exhaustarea informației din fondurile ieșene, invariabil, la numeroase materiale identificate în surse adiacente, căutate și relevate după admirabile eforturi de informare în bibliotecă. Demersul n-a fost lipsit de dificultăți în absența unei bibliografii generale complete a etnografiei și folclorului, dar autoarea s-a documentat utilizând sute de lucrări, cu o sete de comprehensivitate rar întâlnită, unde efortul bibliografic, urmat de cel analitic-interpretativ, par a nu avea maluri și stăvilare, întocmai ca în textele caramaniene, pe care Silvia Ciubotaru le-a pătruns în anii elaborării valoroaselor ediții din opera marelui etnolog, cu care a înzestrat știința românească.

Nu e nicidecum la îndemână să poți decoda de semnificații obiecte și fapte de cultură materială, motive de colind, alte tipuri de texte ritual-agrară, credințe, interdicții ritual-magice, reprezentări mito-religioase, practici empirice legate de plugărit sau cultivarea ogoarelor. În analizele autoarei, aceste simple elemente de cultură apar aureolate totdeauna de neașteptate reflexe religios-cultice, mitologice, care trebuie deciptate în funcționalitatea, integralismul și complexitatea lor. Toate acestea ne sunt înfățișate cu ușurința, cu lejeritatea sau chiar în jocul gândului asociativ cu care Silvia Ciubotaru stăpânește admirabil o problematică vastă, ramificată, diversificată etnocultural, cu irizări și scânteieri consemnate în istorie, în antropologia culturală clasică, în sociologia rurală, în filosofia culturii tradiționale, în istoria religiilor, în teologie sau chiar în poezia de geniu a lui Marin Sorescu, dar adesea rămasă fără explicații. Ca un oscilograf extrem de sensibil, autoarea descrierilor analitice și a interpretărilor din paginile cărții detectează și înregistrează fiecare fapt de cultură agrară, materială și/sau spirituală, încercând să le prezinte în deplinătatea organicității și funcționalității lor, căutând locul acestora în viața și cultura satului moldovenesc, evidențiindu-le valențele și potențialitățile, aspectele de creativitate și de aport la forme de solidarizare umană, rădăcinile mito-religioase, social-culturale, implicațiile morale și de filosofie populară, ca în orice tentativă de cunoaștere enciclopedică a realității spirituale agrare difuze.

Iată un citat desprins parcă dintr-o pagină de enciclopedie a vieții agrare din lumea rurală: „*Boii bourei/ Cu carnele până la nourei*, din

urările la colac transilvănene, sunt în filiație directă cu vechi credințe ale plugăritului magic, îndeplinit de divinități și de împărați. În cântecul medieval francez din secolul al XI-lea, *Pèlérinage de Charlemagne*, împăratul Bizanțului, Hugon, ară la câmp cu o pereche de boi, dar nu ține coarnele plugului în mâini, ci plutește deasupra ogorului, așezat într-un scaun de aur, înfășurat în hlamida imperială” (p. 125).

În acest mod, numai aparent lejer, se edifică, în paginile lucrării, zeci, dacă nu sute de articole-voci dintr-o posibilă viitoare enciclopedie a credințelor, riturilor și ritualurilor agrare, sau dintr-un dicționar hasdeian de limbă și mitologie tradițională, emițându-se aproape de fiecare dată interpretări curajoase, de substanță, dezinhibate, originale, cu generozitate semănate în paginile primelor trei mari capitole din monografia Silviei Ciubotaru, dar idei de corelări și sugestii interpretative apar și în celelalte secțiuni ale cărții, în note, în indicii finali etc.

Între studiul monografic și următoarele părți ale cărții, *Tipologia* și *Corpusul*, sunt concordanțe depline, astfel încât acestea din urmă răspund celui dintâi imperativ din *Cuvânt înainte*: „Lucrarea pune la îndemâna celor interesați un bogat fond de documente etnologice, în mare parte inedite. Acestea se află tezurizate în colecțiile *Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei* (AFMB), din cadrul Institutului de Filologie Română «A. Philippide» al Academiei Române, Filiala Iași” (p. 5).

Repertorierea și indexarea tematico-tipologică tind, în această lucrare, cu consecvență, spre exhaustiv și sunt lăsate deschise, printr-un sistem referențial fără cusur. Fiecare informație tipologizată e urmată de menționarea tuturor localităților unde a fost atestată ca element de cultură materială sau ca reflex spiritual al acestuia în folclor, neocolindu-se variația ce ar părea să supraîncarce expunerea.

Orizontul analitic este pretutindeni holistic și enciclopedic, întrucât oriunde ai deschide aceste pagini de veritabil dicționar etnografic, la *plug*, la *grapă* sau *boroană*, *îmblăciu*, *ciur*, *piuă*, *teasc*, *moară*, *furcă de tors*, *car* sau la cele mai acute teme de mitologie abundă, pur și simplu, observațiile de teren redactate complet, în formulările celor chestionați direct sau indirect, așezate între ghilimele, cu sublinieri ce vor interesa atât pe cercetătorii culturii materiale, cât și pe lingviștii sau filologii lexicologi, dialectologi, istorici ai limbii etc.

S-a făcut, astfel, loc unei adevărate lecții de bogăție a creativității și expresivității limbii române, lărgindu-se sfera de adresabilitate dinspre etnografi și folcloriști spre cei interesați de studii de sociologie agrară, dialectologie, lexicologie populară,

etnolingvistică în general. Faptul în sine reprezintă o biruință incontestabilă în practica monografiei etnologice regionale, zonale și locale, și un model demn de luat în seamă la valorificarea științifică a fondurilor documentare de arhivă.

Depășind în amănunțimea, în exactitatea și în tehnica delimitării excerptelor din fondurile de arhivă sau din informații de bibliotecă repertoriările tipologice anterioare (Ion Mușlea-Ovidiu Bârlea, Adrian Fochi, Ion Cuceu-Maria Cuceu, seria *Atlasului Etnografic Român* coordonată de Ion Ghinoiu), autoarea acestei lucrări unice perfecționează modelul de valorizare a informației de arhivă până la detalii, notând, repet, după fiecare element de structură ritologică sau mitologică pe care îl consemnează, toate referințele locale. Etnografierea atinge astfel cote necunoscute până acum decât în rare monografii zonale sau locale, precum cele date de Ion Diaconu, Ion Mușlea, Emil Petrovici, Ion H. Ciubotaru. Procedeu e benefic și salutar în sine, dar și în măsura în care facilitează un acces neîngrădit la fondurile documentare ale Arhivei de Folclor a Moldovei și Bucovinei. Prin urmare, valorizarea exhaustivă a acestora a devenit o realitate în cartea de față, căreia nu-i lipsește decât efortul digitizării și prezența într-o bază modernă de date ce ar face posibilă accesarea acesteia de către toți cei interesați, de oriunde din țară și din străinătate.

Structurarea atât de riguroasă a informației, care a luat în considerare credințele, prescripțiile ritual-ceremoniale, interdicțiile și tabuurile, formulele de urare, practicile empirice populare efectiv legate de arat, semănat, seceriș, ritualurile de fertilitate, de ploaie (*Paparuda, Caloianul, Muma Ploilor, Păpușa înmormântată simbolic, Procesiunile religioase, Solomonarii*), practicile mana, legăturile cu sărbătorile calendarului agro-pastoral, cu date fixe sau mobile, toate indexate în mici articole-voci de enciclopedie agrară, dau soliditate și contur de mare sinteză interpretativă. Oriunde deschizi lucrarea dai peste pagini desăvârșit scrise, cărora nu li se poate observa nici o fisură de construcție și de interpretare integratoare a fenomenelor.